

УДК 342.518:3.08

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ ПОЛІТИЧНИХ І АДМІНІСТРАТИВНИХ ФУНКЦІЙ КЕРІВНИЦТВА У МІНІСТЕРСТВАХ

TO THE PROBLEM OF DISTRIBUTION POLITICAL AND ADMINISTRATIVE FUNCTIONS OF THE MINISTRY ADMINISTRATION

Кагановська Т.Є.,

*доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
заслужений юрист України*

У статті розглядається проблема розмежування політичних і адміністративних посад у міністерствах; доводиться потреба такого розмежування, визначена низкою стратегічних документів, прийнятих в Україні; наголошується на окремих новаціях в аспекті вирішення зазначеного питання та необхідності вдосконалення законодавства про державну службу, що унеможливить поширення норм трудового законодавства на державних службовців.

Ключові слова: адміністративні і політичні посади, інститут державної служби, правосуб'єктність органів виконавчої влади.

В статье рассматривается проблема разграничения политических и административных должностей в министерствах; доказывается необходимость такого разграничения, определенная рядом стратегических документов, принятых в Украине; отмечаются отдельные новации в аспекте решения данного вопроса и необходимость совершенствования законодательства о государственной службе, что сделает невозможным распространение норм трудового законодательства на государственных служащих.

Ключевые слова: административные и политические должности, институт государственной службы, правосубъектность органов исполнительной власти.

The problem of differentiation political and administrative posts in ministries; there is a need such distinction, is defined a number of strategic documents adopted in Ukraine; are marked some innovations in aspect to address this issue and necessity of improving legislation on public service that will prevent spread of labor legislation on civil servants.

Key words: administrative and political posts, public service institution, legal personality the executive branch.

Постановка проблеми. Однією з проблем правосуб'єктності органів виконавчої влади є розмежування політичних та адміністративних посад у міністерствах. Як відомо, виокремлення так званої «кар'єрної» державної служби відбулося в більшості розвинених країн наприкінці XIX – на початку XX ст. і збігся в часі з обґрунтуванням В. Вільсоном, Ф. Гуднау, М. Вебером концепції розмежування політики й управління (політико-адміністративної дихотомії). Як зазначав М. Вебер у праці «Професія і покликання політика» (1919 р.), справою честі службовця є сумлінне виконання наказу, за віддання якого відповідає вище керівництво, навіть якщо воно і вперто прямує хибним шляхом. При цьому службовець має виконувати наказ так, наче він відповідає його власним переконанням. І навпаки, справою честі політичного керівника, який вирішує долю держави, є його виключно особиста відповідальність за все, що він робить, – відповідальність, якої він не може зректись, як і перекласти на когось іншого [1].

Виклад основного матеріалу. Розмежування адміністративних і політичних посад стало необхідним елементом державного управління передусім у тих країнах, де уряд формується парламентом (парламентською більшістю) і несе перед останнім постійну політичну відповідальність. На наш погляд, є ціла низка чинників, які роблять актуальною політико-адміністративну дихотомію і в умовах України. По-перше, подекуди стверджується,

що чинна Конституція України не передбачає парламентської відповідальності Уряду, що суперечить дійсності. У багатьох європейських країнах конституційні положення про формування і парламентську відповідальність Уряду закріплено нормами, подібними до норм українського Основного Закону – надання парламентом згоди на призначення прем'єра, можливість відправити уряд у відставку. Особливістю українського конституційного ладу є не відсутність відповідальності уряду перед парламентом, а подвійна відповідальність – і перед Президентом, і перед Верховною Радою. При цьому відповідальність перед главою держави є пріоритетною і необмеженою, а перед парламентом – обмеженою. По-друге, незалежно від бажання (небажання) Верховної Ради висловити недовіру Кабінету Міністрів, останній у свої діяльності не може ефективно функціонувати без парламентської підтримки. Розширення повноважень Глави держави, його активна нормотворчість не зняли проблеми законодавчого і, особливо, фінансового забезпечення державного управління. По-третє, попри формальну вимогу ст. 30 Закону України «Про державну службу» № 3723– XII від 16 грудня 1993 року (Втрата чинності відбудеться 01 січня 2016 року – Т.К.) [2], зміна керівників або складу державних органів не може бути підставою для припинення державним службовцем державної служби на займаній посаді з ініціативи новопризначених керівників, крім державних службовців патронатної служби – практика засвідчує, що

зміна керівника, як правило, має наслідком помітні кадрові зміни. Більше того, «командний» підхід до формування апарату вважається цілком виправданим, хоч він відверто суперечить принципу кар'єрної державної служби. Адже для призначення «членів команди» потрібне термінове вивільнення робочих місць. Тож наявність політиків на чолі міністерств розглядається апаратниками, як засіб розмивання компетентності і професіоналізму в державному управлінні. Відтак, розмежування політичних і адміністративних посад покликане відіграти роль необхідного превентивного заходу для забезпечення політичної підтримки Уряду з боку Верховної Ради, керованості держапарату, політичної нейтральності державної служби [3].

Така потреба визначена й низкою стратегічних документів, прийнятих в Україні: Концепцією адміністративної реформи № 810-98 від 22 липня 1998 року [4], Стратегією реформування системи державної служби № 599-2000 від 14 квітня 2000 року [5], Концепцією розвитку законодавства про державну службу № 140-2006 від 20 лютого 2006 року [6], Указом Президента України «Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» № 1199-2010 від 24 грудня 2010 року [7]. Зокрема, Концепція адміністративної реформи № 810-98, упровадження якої розпочалося відповідно до Указу Президента від 22 липня 1998 року, пропонувала розмежовувати дві групи посадових осіб у державних органах – політичних діячів (політиків) і державних службовців. Вважалося за доцільне виділити і законодавчо визначити такі типи посад: політичні, адміністративні, патронатні. При цьому до політичних посад пропонувалося віднести посади всіх членів Уряду, перших заступників міністрів, голів обласних держадміністрацій та їх заступників.

Стратегія реформування системи державної служби № 599-2000, затверджена Указом Президента України від 14 квітня 2000 року, закріпила запропоновану в Концепції типологію державних посад. Однак за Стратегією до політичних відносились лише посади глави і членів Уряду та ті, «статус яких як політичних буде визначено законами України». Чіткіше окреслювалася межа між політичними й адміністративними посадами. Відповідно до Стратегії особи, «які займають політичні посади, повинні зосередитися на визначенні урядової політики, розв'язанні стратегічних проблем, економічного й соціального розвитку суспільства та відповідної сфери управління, і з цією метою мають бути звільненими від щоденних адміністративних справ та управління персоналом». Натомість виконання функцій «з організації та впровадження рішень міністра, прийнятих у межах законодавства, прийняття управлінських рішень щодо завдань, покладених на апарат міністерства, а також управління персоналом, повинен здійснювати державний секретар міністерства». Ця посада мала відноситися до адміністративних і бути вищою серед посад державних службовців міністерства.

Наступним кроком у намаганні розмежувати адміністративні та політичні посади було прийняття Указу Президента України «Про чергові заходи щодо подальшого здійснення адміністративної реформи в Україні» № 45-2001 від 29 травня 2001 року [8], згідно з яким передбачалося запровадження двох нових посад в органах виконавчої влади: державного секретаря Кабінету Міністрів України; державного секретаря міністерства.

Запровадження, зокрема в міністерствах, посад державних секретарів мало на меті, ураховуючи міжнародний досвід (Нідерланди, Велика Британія, Бельгія, Німеччина, Чехія та ін.), через чітке розмежування функцій політичного й адміністративного керівництва у сфері виконавчої влади, звільнити міністрів від поточної оперативної роботи з керівництва апаратом міністерства; забезпечити стабільність професійних кадрів (персоналу службовців) міністерств та їх незалежність від змін політичного

курсу; політичне наступництво (так звану «інституційну пам'ять») у роботі міністерств. Це дало б можливість міністру звільнитися від тягаря адміністрування й зосередитися на розробці політики та оцінці наслідків її впровадження.

Однак запроваджена відповідним Указом модель стосовно державних секретарів міністерств дещо відрізнялася від положень Концепції адміністративної реформи. По-перше, назва «державний секретар» використовувалась у Концепції лише щодо відповідної посади в апараті Кабінету міністрів. А в міністерствах планувалося ввести посаду «керівника апарату міністерства». По-друге, у зв'язку з ліквідацією зазначеним Указом Президента України інституту заступників міністра, включаючи першого заступника, залишилася нереалізованою пропозиція Концепції про надання першому заступнику міністра статусу політичного діяча (політика), тобто, політичного заступника міністра. Але проблема заміщення міністра у випадку необхідності залишилась. Це обумовило необхідність прийняття 09 серпня 2001 року постанови Кабінету Міністрів «Про порядок виконання обов'язків міністра у разі його тимчасової відсутності» № 1096 від 17 липня 2003 року [9]. Нею було передбачено, що у випадку тимчасової відсутності міністра – відрядження, відпустки та інші поважні причини – за дорученням міністра його обов'язки виконує державний секретар міністерства, крім таких: звітування перед Верховною Радою про роботу в дорученій сфері управління; визначення політичних пріоритетів та стратегічних напрямків роботи міністерства; внесення за власною ініціативою питань на розгляд Кабінету Міністрів та прийняття рішень на його засіданнях.

Однак практичне запровадження інституту держсекретарів викликало досить неоднозначне його сприйняття як апаратом управління, так і широкими колами громадськості. Така реакція значною мірою була зумовлена різким контрастом між запропонованими новаціями й усім попереднім досвідом організації держапарату; прагненням значної частини політичної еліти зберегти за собою можливість самореалізації, залишивши статус і держслужбовця, і політичного діяча; порушенням балансу повноважень між міністром і державними секретарями: державні секретарі як керівники апарату міністерств виконували низку суто політичних функцій, притаманних лише міністру як політичному діячеві (заміщення міністрів та представлення міністерства у парламенті від імені міністра), що в кінцевому рахунку призвело до ліквідації інституту держсекретарів.

Це було також пов'язано і з незрозумінням особливостей політичних посад, які відрізняють їх від посад державних службовців. На сьогодні в науковій юридичній літературі до політичних посад відносять посади Президента України, народних депутатів, членів Кабінету Міністрів України, а до особливостей цих посад – по-перше, особливий порядок зайняття з цих посад, який регламентується Конституцією України, спеціальними законами; по-друге, специфічний порядок звільнення з цих посад; по-третє, особливий вид відповідальності політичних діячів – політичної, яка носить публічний характер; по-четверте, владний характер повноважень політичних діячів, яких вони набувають унаслідок обрання чи призначення для реалізації політичної програми на відповідних політичних посадах та спосіб їх реалізації – можливість одноосібно чи в складі колегіального органу приймати рішення загальнообов'язкового характеру [10]. Можна виокремити ще низку інших додаткових ознак, які відрізняють політичні посади від посад державних службовців. Так, щодо професійності як ознаки державної служби, то для претендентів на політичні посади є обов'язковою наявність досвіду роботи в певній галузі чи певної освіти, не передбачається проходження конкурсу на перевірку професійних якостей. Головним критерієм при призначенні чи обранні

на політичну посаду вважається підтримка особи впливовими політичними групами, яка, зазвичай, є результатом її політичної орієнтації та ділових якостей. На відміну від наведеного, посади державних службовців не мають наведених ознак. Державні службовці беруть участь у реалізації завдань і функцій держави, здійснюють повсякденну управлінську діяльність – керують, організовують, виконують. Вони мають державно-владні повноваження, несуть юридичну відповідальність за посадою, отримують від держави винагороду за свою працю тощо.

На сьогодні відповідно до п. 5 ст. 9 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року [11] до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу відносять посади першого заступника міністра та заступників міністра.

Щодо посади заступника міністра-керівника апарату міністерства, то ст. 10 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року вона віднесена до посад державних службовців. Водночас у ст. 9 чинного нині Закону України «Про державну службу» № 3723-XII від 16 грудня 1993 року зазначається, що члени Кабінету Міністрів України є державними службовцями, правовий статус яких регулюється Конституцією та спеціальними законами. Натомість, у ст. 25 цього Закону прямо говориться, що перші заступники міністра та заступники міністра є державними службовцями. Отже, склалася парадоксальна ситуація, коли в чинних законодавчих актах закріплено кардинально протилежні підходи до правового статусу одних і тих самих категорій осіб. З іншого боку, у законодавстві відсутні чіткі критерії, за якими ті чи інші посади слід відносити до політичних, що, на нашу думку, суперечить вимогам ст. 19 Конституції України і потребує прийняття відповідного закону «Про політичні посади».

Ще одним кроком до розв'язання проблеми розмежування адміністративних та політичних посад в міністерствах стало прийняття Типового положення про міністерство України, затвердженого Указом Президента України № 1199-2010 від 24 грудня 2010 року «Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» (далі – Типове положення) [12] та Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року, які реанімували ідею Концепції адміністративної реформи щодо запровадження посади керівника апарату міністерства. Характерною особливістю цих нормативних актів є й те, що в них були враховані пропозиції, висловлені ще у 2001–2002 рр., щодо забезпечення балансу розмежування повноважень між міністрами та керівниками апарату міністерств: міністр – центральна, головна постать у міністерстві; керівник апарату міністерства, як і весь апарат міністерства, – виконує забезпечувальну роль щодо міністра; усе, що суттєво впливає на підготовку та реалізацію політики міністра, має бути під його контролем і може вирішуватися лише міністром за допомогою керівника апарату міністерства. Тому в п. 11 Типового положення зазначається, що міністр затверджує плани роботи міністерства, звіти про їх виконання, структуру апарату міністерства; призначає на посади і звільняє з посад керівників та заступників керівників територіальних органів міністерств, керівників та заступників керівників структурних підрозділів апарату міністерств, працівників патронатної служби міністра. Серед повноважень керівника апарату міністерства, визначених згаданим Типовим положенням – керівництво діяльністю апарату міністерства, призначення на посади та звільнення з посад державних службовців та працівників апарату міністерства (окрім тих, що призначаються й звільняються міністром), затвердження штатного розпису, кошторису міністерства за погодженням з Міністерством фінансів України.

Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року поглибив ідею

розмежування адміністративних і політичних посад у міністерствах, значно збільшивши обсяг повноважень міністра (ст. 18). Аналіз цих повноважень міністра дає можливість зробити висновок про те, що в законодавчому порядку потребують розв'язання такі проблеми:

- юридична сила доручень Президента, організацію виконання яких та контроль за їх виконанням має забезпечувати міністр, оскільки в ст. 106 Конституції України зазначається, що Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на території України. Отже, норма зазначеного вище закону щодо права глави держави давати доручення міністру як акту, обов'язкового для виконання, не узгоджується з конституційними нормами і має бути приведена у відповідність до Конституції;

- якщо посади першого заступника і заступників міністра є політичними, на які не поширюється трудове законодавство і законодавство про державну службу, то наскільки правомірною є постанова питання міністром про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, можливої лише для державних службовців, а не для політичних діячів;

- юридична сила доручень міністра, котрі, як і доручення Президента, не визначені в Конституції, але є обов'язковими для виконання державними службовцями;

- відсутність персональної відповідальності міністра за забезпечення проведення державної політики у відповідних сферах суспільного й державного життя як прояв принципу єдиноначальності в діяльності центральних органів виконавчої влади.

До новачій Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року в аспекті проблеми розмежування адміністративних та політичних посад у міністерстві слід віднести законодавче закріплення вимог до посади заступника міністра – керівника апарату міністерства, більш детальний виклад його повноважень стосовно забезпечення діяльності апарату міністерства, стабільності й наступності в його роботі, організації поточної роботи, пов'язаної зі здійсненням повноважень міністерства. Як засвідчив аналіз цих повноважень, потребують вирішення такі проблеми:

- конкретизація вимог до посади керівника апарату (вища освіта – повна чи базова; рівень керівних посад під час перебування на них упродовж п'ятирічного терміну);

- призначення керівника апарату міністерства має здійснюватися не за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозиції міністра, що зберігатиме залежність цих категорій вищих державних службовців від політика і не дозволить здійснити повноцінне розмежування політичних та адміністративних функцій керівництва, а з урахуванням вимог Закону України «Про державну службу» № 3723-XII від 16 грудня 1993 року, тобто на конкурсній основі. Такий підхід відповідає також європейській практиці підбору кадрів вищих державних службовців;

- юридична сила доручень першого заступника та заступників міністра, заступника міністра – керівника апарату міністерства, які є обов'язковими для виконання державними службовцями, хоча й не визначаються в Конституції України;

- відповідність повноважень глави держави щодо призначень на посади першого заступника та заступника міністра, заступника міністра – керівника апарату та їх звільнення, передбачених ст. 9-10 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року, Конституції України. Адже повноваження Президента України визначаються виключно Конституцією України, а тому їх обсяг не може розширюватися шляхом прийняття звичайних законів. Такий висновок випливає з п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України [13], де

мова йде про те, що Президент України здійснює також інші (крім повноважень, визначених ч. 1 зазначеної статті) повноваження, визначені Конституцією України. Крім того, як підкреслюється в Рішенні Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року № 16-рп/2002 [14], посади заступників міністра не належать до посад керівників центральних органів виконавчої влади.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну службу» № 3723– XII від 16 грудня 1993 року, державна служба – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

За таких підходів очевидним є належність цього інституту до сфери регулювання публічного права. Тому вдосконалення законодавства про державну службу, на нашу думку, має здійснюватися в напрямку вичерпного регулювання всіх питань державно-службової діяльності в оновленому Законі України «Про державну службу», що унеможливить поширення норм трудового законодавства на державних службовців. У протилежному випадку межі інституту державної служби залишаться нечіткими, «розмитими», зберігатимуть потенційні можливості для зловживань.

Принципове значення для вдосконалення законодавства про державну службу має питання стосовно класифікації посад державних службовців. Класифікаційним критерієм при цьому мають бути якісні відмінності посад, а не рівень органу. У протилежному випадку нівелюється одна з ідей адміністративної реформи щодо спрощення організації апаратної діяльності службовців шляхом запровадження універсальних правил службової діяльності без урахування формальної приналежності до органу влади чи рівня органу. На нашу думку, оптимальним вбачається виокремлення двох груп посад – «вищих керівників» та «чиновників» (спеціалістів, консультантів, інспекторів). Фактично такі підходи зараз запроваджені в багатьох країнах Європи, наприклад, в Естонії (службовців поділяють на керівників адміністративних установ – «вищих чиновників» – та «звичайних чиновників»), Польщі (посади в цивільній службі поділяються на «вищі» та «усі інші»), Болгарії (серед службовців виокремлюють «керівників» та «спеціалістів»), Чехії (існує поділ на «вищих посадовців» та «підпорядкованих їм державних службовців»).

З огляду на викладені особливості інституту державної служби, вбачається невинуватим поширення законодавства про державну службу на працівників патронатної служби міністра, які здійснюють консультування міністра, підготовку необхідних для виконання завдань міністерства матеріалів, забезпечують зв'язок із посадовими особами інших органів державної влади, організовують зустрічі та зв'язки з громадськістю, засобами масової інформації, а також виконують інші доручення міністра (ст. 10 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166–VI від 17 березня 2011 року). Адже на патронатних службовців не поширюється положення щодо проходження ними конкурсу для заняття вакантних посад, мінімальні загальні вимоги до рівня професійної компе-

тентності, можливість їх випробування з метою визначення відповідності рівня їх професійної компетентності посадовим обов'язкам на посаді, оцінювання результатів їх службової діяльності – тобто, ті основні положення, які, власне, і визначають сутність правового статусу державного службовця. Тому в Законі України «Про державну службу» має бути закріплена норма, згідно з якою на працівників патронатної служби (за загальним правилом) не поширюється статус державних службовців. Проте за умови, що політик не може сформувати власну патронатну службу, керівник апарату відповідного органу може запропонувати державним службовцям сформувати патронатну службу політика. У випадку згоди державних службовців вони тимчасово переводяться із займаної посади на посади працівників патронатної служби та гарантовано повертаються на неї при її розформуванні. При цьому для таких осіб зберігається як статус державного службовця, так і передбачені законом обмеження.

До статусу працівників патронатної служби, на нашу думку, має бути прирівняний і статус працівників апарату Верховної Ради та Адміністрації Президента України, помічників і радників Президента, хоча чинним Законом України «Про державну службу» ці категорії осіб віднесені до державних службовців. Адже зазначені органи (посади) суттєво відрізняються від органів виконавчої влади; велика кількість (якщо не більшість) їх працівників призначається на посади з політичних мотивів. Підтвердженням необхідності таких змін є не лише зарубіжний досвід, але й ситуація 2005 та 2010 рр, коли новообраний Президент України не міг провести швидкі кадрові зміни у своїй адміністрації через «соціальну» захищеність його працівників і навіть був змушений в один день ліквідувати і створювати Адміністрацію (Секретаріат) Президента.

Потребує вдосконалення й система управління державною службою. З метою подолання практики політичних впливів та гарантування прозорості процедури призначення на посади вищих державних службовців доцільним є утворення спеціального колегіального державного органу, відповідального за формування високопрофесійного корпусу державної служби. Зарубіжні експерти пропонували назвати цей орган Радою державної служби (за аналогією з Вищою радою юстиції) і формувати його разом з Верховною Радою України, Президенту України та Кабінету міністрів України.

Приклади різних форм таких колегіальних органів існують і за кордоном: у Польщі – це Рада цивільної служби; у Німеччині – це Федеральний комітет з особового складу державної служби; у Канаді – Комісія публічної служби тощо. До повноважень цього органу можна було б також віднести питання надання згоди на звільнення вищих державних службовців, розгляд їх дисциплінарних справ, розгляд скарг інших державних службовців тощо.

Висновок. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що зволікання з вирішенням окреслених вище проблем залишить невизначеним зміст правосуб'єктності органів виконавчої влади, а ідею розмежування політичних і адміністративних посад у міністерствах – до кінця нереалізованою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Драго Р. Административная наука / Р. Драго. – М. : Прогресс, 1982. – 192 с.
2. Закон України «Про державну службу» № 3723–XII від 16 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
3. Мельниченко В. Розмежування політичних і адміністративних посад як чинник стабілізації державного управління / В. Мельниченко // Вісник державної служби України. – 2001. – № 4.
4. Концепція адміністративної реформи № 810-98 від 22 липня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98/page>.
5. Стратегія реформування системи державної служби № 599-2000 від 14 квітня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/599/2000>.
6. Концепція розвитку законодавства про державну службу № 140-2006 від 20 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/140/2006>.
7. Указ Президента України «Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» № 1199-2010 від 24 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1199/2010>.

8. Указ Президента України «Про чергові заходи щодо подальшого здійснення адміністративної реформи в Україні» № 45-2001 від 29 травня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/345/2001>.
9. Постанова Кабінету Міністрів «Про порядок виконання обов'язків міністра у разі його тимчасової відсутності» № 1096 від 17 липня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1096-2003-%D0%BF>.
10. Авер'янов В. Б. Проблеми науково-теоретичного забезпечення адміністративної реформи / В. Б. Авер'янов // Правова держава. – 2002. – № 13. – С. 234-240; Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Ін'юре, 2002. – С. 32-36; Битяк Ю. Державна служба в Україні, її види / Ю. Битяк // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 3. – С. 60.
11. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
12. Типове положення про міністерство України, затверджене Указом Президента України № 1199-2010 від 24 грудня 2010 року «Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1199/2010>.
13. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Рішення Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року № 16-пн/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-02>.